

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Etika pracovníků v mateřských školách

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Eva Svobodová

Vypracovala:
Kamila Finková

České Budějovice 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím

se zveřejněním své bakalářské práce, a to – v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 22.2.2014

Kamila Finková

Poděkování

Děkuji své vedoucí práce paní Mgr. Evě Svobodové za její ochotu a pomoc.

Anotace

Bakalářská práce *Etika pracovníků v mateřských školách* se v teoretické části zabývá vymezením problematiky při předávání morálních hodnot učitelů dětem. V empirické části je kladen důraz na rozdílné vnímání potřeby psaného etického kodexu rodiči a pedagogy. Hlavním prostředkem výzkumu byl dotazník.

Klíčová slova: etický kodex, etika, morální hodnota, charakter

Abstract

The theoretical part of this thesis *Ethic of the workers in kindergartens* deals with the demarcating of problems by transferring of moral values from teachers to children. The practical part puts stress on the different perception of the necessary of a written ethical code from the side of teachers and parents. The main means was a questionnaire.

Keywords: ethical code, ethic, moral values, character

Obsah:

Úvod	8
1. Teoretická část	9 - 27
1.1. Vysvětlení pojmů	9 - 13
1.2. Etický kodex policie ČR	14 - 15
1.3. Základ etického chování pracovníků mateřských škol	16
1.4. Rámcově vzdělávací program	17 - 19
1.5. Charakter pedagoga	19 - 20
1.6. Rozvoj společných pozitivních a morálních hodnot v mateřské škole	20 - 21
1.7. Úkol pedagoga	21 - 23
1.8. Rozdíly v přístupu pedagoga	23 - 24
1.9. Verbální komunikace	24
1.10. Aktivní naslouchání	24 - 25
1.11. Problémy v mateřské škole při prosazování morálních Hodnot	25 - 26
1.12. Pedagogická odpovědnost učitele v mateřské škole	26
1.13. Základ etického chování pracovníků mateřských škol	27
2. Praktická část	27 - 32
2.1. Rozdíl v chápání úlohy pedagoga ve společnosti	27 - 29
2.2. Problémy v náhledu na morální hodnoty jednotlivce	30 - 32
3. Empirická část	33 - 43
3.1. Výzkum	33
3.2. Výzkumné předpoklady	34
3.3. Výzkumné metody	34
3.4. Výzkumný vzorek	35
3.5. Zpracování a vyhodnocení dat	35 - 37

3.6. Výsledky	38 - 43
4. Závěr	43 - 44
5. Seznam použité literatury a pramenů	45 - 46

Úvod

„Každý učitel má být takový, jakými chce učinit své žáky“ (J. A. Komenský)

Ani ve 21. století neexistuje oficiální etický kodex, který by se zabýval povoláním pedagoga a to přesto, že právě toto povolání se obrovskou měrou podílí na lidském morálním charakteru. Po staletí patří mezi takzvaná vztahová povolání, ve kterých jde o vzájemnou interakci. Od učitele se tedy očekává dodržování určitých hodnot a utřídění si názorů v souvislosti se společenskými hodnotami. Stereotypně předpokládáme, v souvislosti s tímto povoláním, že etika je pro toto povolání typičtější než pro jiná. Z tohoto důvodu nedošlo k sepsání písemného etického kodexu jako u jiných povolání, např. lékař, policista, žurnalista, i když i tato povolání patří mezi takzvaná vztahová a i v jejich středu je člověk. Můžeme tedy předpokládat, že se v pedagogice ustálila etická stránka natolik, že psaný text není důležitý. Mohli bychom tedy povolání pedagoga nazvat jako samoetické.

V zákonech platných pro naši společnost není ustanoveno uznání etických kodexů vytvořených pro určitá povolání, a to přesto, že jsou některé normy uplatněné v kodexech součástí zákonů platných v České republice.

Zákony, které ovlivňují pedagogické povolání jsou:

- Listina základních práv a svobod
- Úmluva o právech dítěte – sdělení č.104/1991 Sb.federálního ministerstva Zahraničí
- Vyhláška o vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami č. 73/2005 SB. Ve znění pozdějších úprav
- Vyhláška o předškolním vzdělávání MŠMT č.14/2005 Sb. Ve znění vyhlášky č.43/2006 Sb.
- Zákon o rodině – zákon 210/1998 ve znění č. 321/2002 Sb.
- Zákon o sociálně právní ochraně dítěte – zákon č. 359/1999 Sb.
- Zákon č. 561/2005 SB. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon), ve znění Zákona č. 383/2005 Sb.

1. Teoretická část

1.1 Vysvětlení pojmů

Jak už jsem uvedla v úvodu, povolání pedagoga můžeme nazvat samoetickým. Tento pojem v rovnítku se slovem učitel, ale ve slovníku nenajdeme. Pojem samoetický ve slovníku vůbec není. Vzhledem k vysvětlení ostatních pojmů by se dalo říci, že je i absurdní a provokující.

Já osobně vnímám etiku jako práci jednotlivých lidí na sobě samých a jako práci společnosti na sobě samé a jako dlouhodobý vývoj. Proto jsem hned v začátku své práce vyhledala pojmy, které se slovem etika úzce souvisí a ve slovnících k vyhledání jsou.

Etika¹ - teorie morálky, filozofická věda o mravnosti jako stránce života společenského člověka, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání. Jako jedna z nejstarších částí filosofie se vydělila z živelného morálního vědomí společnosti již v otrokářském řádu; v dalším období byla považována nejčastěji za praktickou filosofii, tj. za aplikaci určité filosofické koncepce na jednání a život člověka, což vyplývalo ze zúženého a nedialogického řešení vztahu ducha a hmoty, teorie a praxe. To podmiňovalo ostré rozdělování etiky na normativní a na etiku teoretickou. Zdroj mravnosti byl spatřován v bohu (teologická etika), v přírodě a přirozenosti člověka (naturalistická etika), v apriorním principu (I. Kant, G.W.F. Hegel), v autoritě (aprobativní etika). Etika 20.století ústí v etický formalismus, který etiku zbavuje sociálního obsahu, a dále v iracionalismus, který se zříká racionálního pochopení morálního jednání a popírá jeho zákonitost.

Etická hodnota² - vztah mezi jednáním jednotlivce a společností; součást společenského vědomí realizující se na pozadí etické normy. Společenskohistorická podmíněnost etických norem je určujícím kritériem takového hodnocení, a tedy i etická hodnota, která získává nadindividuální platnost.

^{1,2} Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: II.svazek D-CH, Praha, nakladatelství Academia, 1985, str. 353

V tomto vztahu hraje důležitou úlohu kromě společného vědomí i vědomí jedince, který díky relativní autonomii, dané zejména výchovou, vystupuje nejen objekt etické hodnoty, tj. podřízený společenské normě, ale také jako její uvědomělý subjekt, tj. mravní jedinec.

Etická norma³ - obecná míra etické hodnoty charakteristická pro historický společensky proměnlivý obsah kolektivního vědomí. Společensky historickou podmíněností je určen vývoj etické normy od Sokratova „hlasu svědomí“ nebo epikurejského eudaimonismu přes normy křesťanské morálky, kategorický imperativ, různé jiné koncepce i odmítání etiky pragmatismem až k utváření morálky a jejího kodexu jako nejvyššího stupně mravního vývoje lidstva.

Etický relativismus⁴ - metodologická zásada interpretace morálky založené na tvrzení, že morální představy a pojmy mají jen relativní, konvenční charakter. Etický relativismus vede k popření možnosti vybudovat vědní etiku. Jeho přívrženci (zejména novopozitivisté, pragmatisté a existencialisté) nechápou závislost mravnosti na sociálních podmínkách, a proto nemohou pochopit podstatu jejích určujících objektivních historických zákonů.

Profesní etika⁵ - definice: „Soubor etických požadavků, které je nutno respektovat při výkonu určité profese. Ve vyspělých zemích bývají tyto požadavky shrnuty do etického kodexu dané profese.“

Normativní etika⁶ - oblast a zaměření etiky, týkající se problémů morálních hodnot, dobra a zla, smyslu života, mravní povinnosti morálních zásad, idejí a norem.

^{3,4} Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: II.svazek D-CH, Praha, nakladatelství Academia, 1984, str. 353

⁶ Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: IV.svazek M-Pol, Praha, nakladatelství Academia, 1986, str. 552

Kodex⁷ – (lat.) **1.** rukopisná kniha; označení které určuje tvar knihy, psané od druhého století na složených dvoulistech papyru či pergamenu, řemínky spojovaných a sešíváných ve větší složky (kvaterny, westerny). Od čtrnáctého století psány na papíru. Kodex se rozšířil od čtvrtého až pátého století, kdy vytlačil dosud užívané svitky a uplatnil se především při psaní právních a náboženských děl.

2. právo zákoník, to je zákon, který systematicky uspořádaným souborem právních norem upravuje zásadně právní odvětví, například občanský zákoník, zákoník práce, trestní kodex.

Morální kodex⁸ - více či méně systematický soubor (svod) morálních pravidel, principů a norem chování, jimiž se řídí jednání lidí v určité společnosti. V historii se vyskytovaly různé morální kodexy jak psané, tak nepsané, které často vyjadřovaly morální požadavky, příkazy a zákazy určitého náboženství, stavu nebo pravidla daná jen určitými zvyklostmi (např. kodexy týkající se souboje). Ke kodifikaci morálních norem dochází zpravidla tehdy, když se určitá pravidla chování vžila, osvědčila, dané mravní požadavky se upevnily ve společenském vědomí a žádají si přesnější a trvalejší formulaci.

Převládání nábožensko-idealistického světového názoru v minulosti vedlo k tomu, že morální kodex vyjadřovaly požadavky určité morálky v abstraktní podobě a spojovaly je s nehistoricky a netřídně pojatými „ctnostmi“ které byly obecně zdůvodňovány vůlí boží nebo požadavky přírody a metafyzicky pojaté lidské přirozenosti. Morální uspořádání lidských vztahů je založené na dobrovolnosti a jednotě slov a činů. Mravní normy se však neuskutečňují automaticky. Jejich prosazování v životě vyžaduje od všech členů společnosti vynaložení všech intelektuálních, emocionálních a praktických sil, vyžaduje iniciativu a odpovědnost, vysokou aktivitu i kázeň.

⁷ Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: V.svazek I-L, Praha, nakladatelství Academia, 1986, str. 426

⁸ Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: IV.svazek M-Pol, Praha, nakladatelství Academia, 1986, str. 328

Mravní zákon⁹ – historicky proměnlivá zásada, příkaz, pravidlo morálního uvažování a jednání, vyjadřující konkrétně historicko-společenský zájem; základní princip určité etické soustavy. V užším smyslu Kantův pojem pro nejvyšší mravní princip, jenž má platit nezávisle na historicko-společenských podmínkách pro všechny lidi; má podobu kategorického imperativu.

Norma mravní¹⁰ – ideální požadavek a ustanovení, usměrňující či zakazující určité lidské jednání. Normy mravní mají společenský původ a regulují, respektive koordinují lidské jednání, mají omezeně závazný charakter a realizují svými prostředky požadavky určitého společenského řádu. Dělí se na normy cílové, jež se týkají cíle a smyslu jednání, a normy instrumentální, vztahující se k užitým prostředkům. Pro normu mravní je charakteristický její apelativní ráz, příkazující nebo zakazující určité jednání (příkaz, povolení, doporučení, zákaz). I když normy mravní nejsou přímo sankcionovány a vynucovány státní mocí, je jejich dodržování a prosazování obvykle zajišťováno společenskými sankcemi morálního charakteru jako odměna, pochvala, důtka, úcta nebo opovržení v očích veřejného mínění. Normy mravní se logicky nezakládají na existenciálních soudech, tj. výpovědích o tom, co existuje, ale na apelu, výzvě a příkazu, jsou spjaty s poznáváním reality a vyjadřují jiný, prakticko-volný poměr ke skutečnosti. Z tohoto rozdílu mezi skutečností a normou vycházejí pokusy formulovat zvláštní „logiku norem“ („deontiku“) jako logiku praktického intelektuálního osvojování světa člověkem. Normy mravní nejsou libovolné, nýbrž vyplývající ze společenských potřeb, koneckonců z reálných historických potřeb života společenských, výrobních a třídních vztahů, ze zájmů různých tříd a společenských skupin. Třídně historický ráz normy mravní však nevylučuje prvky obecně lidského v jejich obsahu.

Mravy¹¹ – relativně ustálený způsob jednání lidí (jakožto příslušníků určité společenské skupiny – třídy, národa) vůči sobě navzájem.

^{9, 10, 11}Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV:IV.svazek M-Pol, Praha, nakladatelství Academia, 1986, str. 356, 551, 356

Morální hodnoty¹² – takové charakterové principy, které nám říkají, co bychom měli dělat. Tyto principy bychom měli stále dodržovat, i když to někdy není vůbec jednoduché.

1. Respekt a odpovědnost

- Respekt - projevení úcty někomu nebo něčemu pro jeho kvality

- respekt k sobě
- respekt k jiným lidem
- respekt ke všem formám života a okolního prostředí

- Odpovědnost – je rozšíření respektu. Znamená to, že respektujeme ostatní lidi, vážíme si jich a cítíme určitou míru odpovědnosti za jejich dobro.

2. Humanita – porozumění pro druhé, vnímavost, šlechetnost

3. Čestnost – pravdomluvnost, bezúhonnost, důvěryhodnost, odvážnost

4. Poctivost – dodržování pravidel, tolerantnost, ochota, odmítání privilegií

5. Občanská hrdost – vzdělanost, informovanost, ochrana druhých, dodržování zákonů, přispívání komunitě ve které žijí

¹² Martens,R., Úspěšný trenér, Praha, nakladatelství Grada Publishing, ISBN 80-247-1011-0, 2006, str. 67

1.2 Etický kodex policie České republiky

Některá povolání, jako například Policie ČR, mají zpracován etický kodex, který ujasňuje etické poslání Policie ČR a vymezuje povinnosti zaměstnanců v oblasti dodržování etických norem. Pro povolání pedagoga by mohl být tento kodex určitou inspirací a vzorem.

*„Příslušníci **Policie České republiky**, vědomi si svého poslání, spočívajícího ve službě veřejnosti, založeného na úctě a respektu k lidským právům, vyjadřují následující principy, jež chtějí sdílet a dodržovat.*

1. Cílem Policie České republiky je:

chránit bezpečnost a pořádek ve společnosti, prosazovat zákonnost, chránit práva a svobody osob, preventivně působit proti trestné a jiné protiprávní činnosti a potírat ji, usilovat o trvalou podporu a důvěru veřejnosti.

2. Základními hodnotami Policie České republiky je:

profesionalita, nestrannost, odpovědnost, ohleduplnost, bezúhonnost.

3. Závazkem Policie České republiky vůči společnosti je:

- *prosazovat zákony přiměřenými prostředky s maximální snahou o spolupráci s veřejností, státními a nestátními institucemi*
- *chovat se důstojně a důvěryhodně, jednat se všemi lidmi slušně, korektně a s porozuměním a respektovat jejich důstojnost*
- *uplatňovat rovný a korektní přístup ke každé osobě bez rozdílu, v souladu s respektováním kulturní a hodnotové odlišnosti příslušníků menšinových skupin všude tam, kde nedochází ke střetu se zákony*
- *při výkonu služby jednat taktně, korektně a vhodně uplatňovat princip volného uvážení*
- *používat donucovacích prostředků pouze v souladu se zákonem; nikdy nezacházet s žádnou osobou krutě, nehumánně či ponižujícím způsobem*
- *nést odpovědnost za každou osobu, která byla omezena Policií České republiky na osobní svobodě*
- *zachovávat mlčenlivost o informacích zjištěných při služební činnosti*

- zásadně odmítat jakékoliv korupční jednání, netolerovat tuto protizákonnou činnost u jiných příslušníků Policie České republiky, odmítnout dary nebo jiné výhody, jejichž přijetím by mohlo dojít k ovlivnění výkonu služby
- zásadně se vyhýbat jakémukoliv jednání, které by mohlo být střetem zájmů

4. Závazkem vůči ostatním příslušníkům Policie České republiky je:

- usilovat o otevřenou a partnerskou spolupráci
- dbát, aby vztahy byly založeny na základě profesní kolegiality, vzájemné úcty, respektování zásad slušného a korektního jednání; jakékoliv formy šikanování a obtěžování ze strany spolupracovníků či nadřízených jsou vyloučeny
- netolerovat ani nekryt podezření z trestné činnosti jiných příslušníků Policie České republiky a trestnou činnost neprodleně oznámit; stejně tak netolerovat ani jiné jejich protiprávní jednání či jednání, které je v rozporu s Etickým kodexem Policie České republiky

5. Osobním a profesionálním přístupem příslušníků Policie České republiky je:

- nést osobní odpovědnost za svoji morální úroveň a svůj profesionální výkon
- chovat se bezúhonně ve službě i mimo ni tak, aby důstojně reprezentovali Policii České republiky svým jednáním, vystupováním i zevnějškem

*Každý příslušník **Policie České republiky**, který jedná v souladu se zákonem a Etickým kodexem Policie České republiky, si plně zaslouží úctu, respekt a podporu společnosti, jejíž bezpečnost chrání i s nasazením vlastního života.*

Zdroj: Internet - Ministerstvo vnitra ČR

Aktualizováno: 15.3.2007

1.3 Základ etického chování pracovníků mateřských škol

je základem, který jim byl dán jejich vlastní rodinou. Na hodnoty, které uznávali, navázali ty, které jim byli předány během studia a přípravy na jejich budoucí povolání. V této době se budoucí pedagog dozvídá o své práci nejvíce, aby v praxi uspěl.

Učitel se prostřednictvím slov a praktických příkladů snaží při rozvoji psychických a fyzických schopností dětí budovat jejich charakter. Vede je k odpovědnosti, nesobeckosti, respektu, spravedlnosti, pochopení pro druhé a čestnosti.

Učitele při jeho práci provází uvědomění si obrovského vlivu (dobrého či špatného) na svěřené děti, kvůli kterému by se měl snažit být tím nejlepším vzorem etického a morálního chování. Proto je důležitý jeho dobrý charakter díky němuž má schopnost jednat tak, aby se děti naučily rozpoznat, co je správné a chovaly se tak navzdory vnitřnímu pokušení i vnějším tlakům okolí.

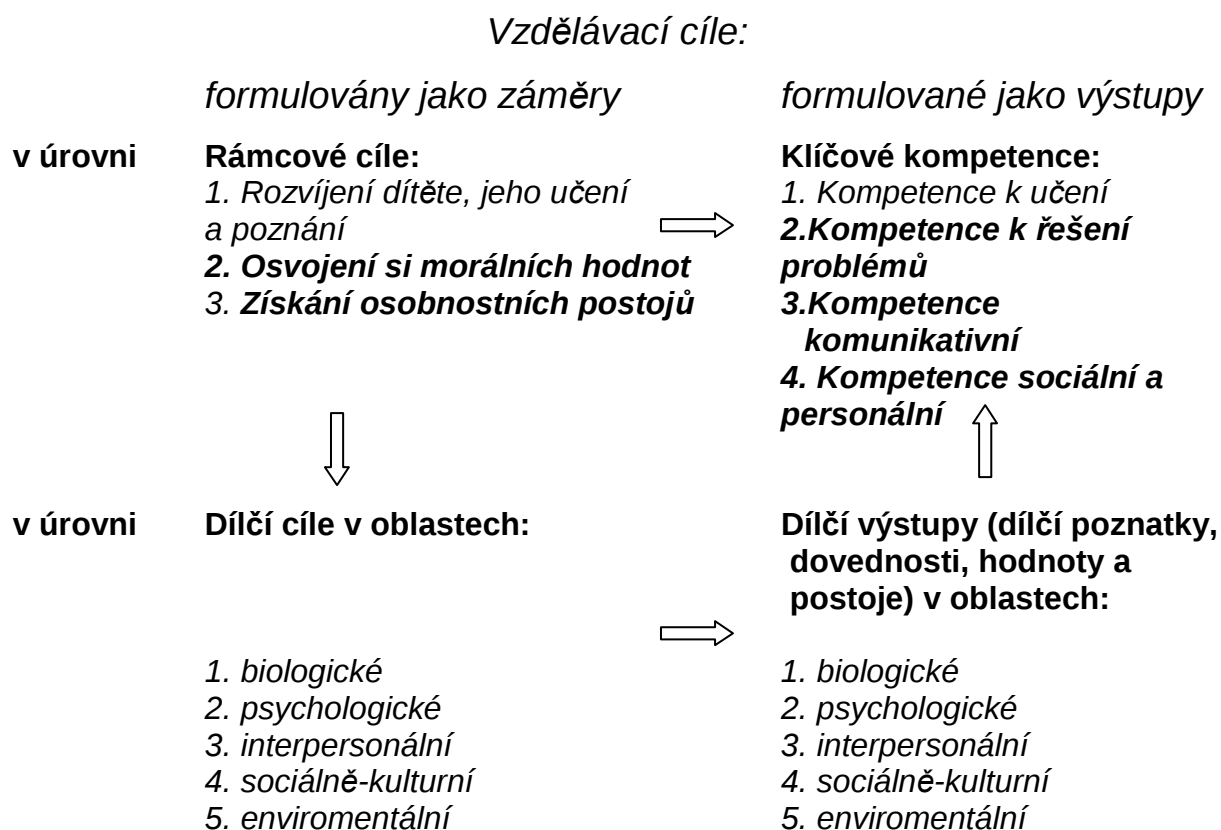
Na současné školství, a to již na úrovni mateřské, je dnes kladena daleko větší zodpovědnost na etické a morální chování. Stalo se to paradoxně s příchodem svobody v devadesátých letech. „Změna politického systému vedla nejen k rozpadům rodin, kdy se používá současný stav rodiny v rovnítku se slovem krize“¹³, ale také k sociálním rozdílům, vzniku odlišně smýšlejících skupin, které uznávají různá životní pravidla i vyznání, ale také k migraci ras a etnik. Z tohoto důvodu se na tyto změny myslelo i při vzniku a nynější platnosti „Rámcově vzdělávacího programu“.

¹³ Synovský, J. a kolektiv, Sociální pediatrie - vybrané kapitoly, Praha, nakladatelství Grada Publishing, 1999, ISBN 80-7254-329-6, str. 97

1.4 Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání je zákonnou normou, která stanovuje cíle, prostředky, formy a poukazuje na rizika předškolního vzdělávání.

Předpoklad etických hodnot a morálního chování nalezneme téměř ve všech cílových oblastech tohoto dokumentu. V následujícím výčtu cílů jsem označila podtržením ty cílové oblasti, které považuji za nejvíce vymezující etické normy:

▪ **rámcové cíle (záměry):**

1. rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání

2. osvojení základů hodnot, na nichž je založena naše společnost

3. získání osobní samostatnosti a schopnosti projevovat se jako samostatná osobnost působící na své okolí

V rámcových cílech lze z etického hlediska zvýraznit především prostřední cíl, ale nutno podotknout, že tento hodnotový cíl zasahuje a ovlivňuje ať již přímo či nepřímo cíle ostatní.

Podíváme-li se na konkretizovanou oblast sociálních a personálních kompetencí a činnostních a občanských kompetencí, docházím k názoru, že by měla být jako „etická“ označena prakticky celá. Což opět neznamená, že se etika ostatních oblastí kompetencí netýká, ale naopak. Prostupuje jimi a ovlivňuje postoje pedagoga a potažmo i dětí k nim.

▪ **sociální a personální kompetence dítě ukončující předškolní vzdělávání**

- samostatně rozhoduje o svých činnostech; umí si vytvořit svůj názor a vyjádřit jej
- uvědomuje si, že za sebe i své jednání odpovídá a nese důsledky
- *dětským způsobem projevuje citlivost a ohleduplnost k druhým, pomoc slabším, rozpozná nevhodné chování; vnímá nespravedlnost, ubližování, agresivitu a lhostejnost*
- ve skupině se dokáže prosadit, ale i podřídí, při společných činnostech se domlouvá a spolupracuje; v běžných situacích uplatňuje základní společenské návyky a pravidla společenského styku; je schopné respektovat druhé, vyjednávat, přijímat a uzavírat kompromisy
- *napodobuje modely prosociálního chování a mezilidských vztahů, které nachází ve svém okolí*
- spolupodílí se na společných rozhodnutích; přijímá vyjasněné a zdůvodněné povinnosti; dodržuje dohodnutá a pochopená pravidla a přizpůsobí se jim
- při setkání s neznámými lidmi či v neznámých situacích se chová obezřetně; nevhodné chování i komunikaci, která je mu nepřijemná, umí odmítnout
- je schopno chápat, že lidé se různí a umí být tolerantní k jejich odlišnostem a jedinečným
- chápe, že nespravedlnost, ubližování, ponižování, lhostejnost, agresivita a násilí se nevyplácí a že vzniklé konflikty je lépe řešit dohodou; dokáže se bránit projevům násilí jiného dítěte, ponižování a ubližování

▪ **činnostní a občanské kompetence dítě ukončující předškolní vzdělávání**

- svoje činnosti a hry se učí plánovat, organizovat, řídit a vyhodnocovat
- dokáže rozpoznat a využívat vlastní silné stránky, poznávat svoje slabé stránky
- odhaduje rizika svých nápadů, jde za svým záměrem, ale také dokáže měnit cesty a přizpůsobovat se daným okolnostem
- *chápe, že se může o tom, co udělá, rozhodovat svobodně, ale že za svá rozhodnutí také odpovídá*
- má smysl pro povinnost ve hře, práci i učení; k úkolům a povinnostem přistupuje odpovědně; váží si práce i úsilí druhých
- *zajímá se o druhé i o to, co se kolem děje; je otevřený aktuálnímu dění*

- chápe, že zájem o to, co se kolem děje, činnost, pracovitost a podnikavost jsou přínosem a že naopak lhostejnost, nezájem, pohodlnost a nízká aktivita mají svoje nepříznivé důsledky

- *má základní dětskou představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami, i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat*

- spoluvytváří pravidla společného soužití mezi vrstevníky, rozumí jejich smyslu a chápe potřebu je zachovávat

- *uvědomuje si svá práva i práva druhých, učí se je hájit a respektovat; chápe, že všichni lidé mají stejnou hodnotu*

- *ví, že není jedno, v jakém prostředí žije, uvědomuje si, že se svým chováním na něm podílí a že je může ovlivnit*

- dbá na osobní zdraví a bezpečí svoje i druhých, chová se odpovědně s ohledem na zdravé a bezpečné okolní prostředí (přírodní i společenské)

Zdroj: Výzkumný ústav pedagogický v Praze,

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ISBN 80-87000-00-5, 2004

1.5 Charakter pedagoga

Jak je patrné z předchozího nahlédnutí do Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání, je předpokládáno, že pedagog je sám schopen vyznat se v etických normách, chovat se podle nich a učit děti v souladu s jejich zněním.

„Kromě základního etického chování pedagoga, je kladena váha i na charakter jeho osobnosti. Pacient potřebuje věřit svému lékaři a cítit lidský zájem od své ošetřovatelky, žák si chce vážit svého učitele, klienti by rádi důvěřovali sociální pracovníci. Tato myšlenka je obsažena v rozšířeném názoru, že v těchto profesích je hlavním nástrojem pracovníka jeho osobnost.“¹⁴

¹⁴ Kopřiva, K., Lidský vztah jako součást profese, Praha, nakladatelství Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0528-9, str. 2

Je důležité, aby se i mimo své pracoviště choval poctivě, spolehlivě, laskavě, důvěryhodně, zodpovědně a dokázal se kontrolovat. Toto vše je velmi náročné, jelikož jako lidé jsme tím, co opakovaně děláme a náš charakter je jedinečná směsice předností a nedostatků. Osobní charakter byl učiteli vštípen jeho rodiči a okolím, následně životní cestou a prožitky. Samozřejmě, že jde na osobním charakteru stále pracovat a rozvíjet ho. Takzvaný „ideální učitel“ toto ví a optimálně se stará o své vlastní rozvíjení stejně jako o rozvíjení se svých žáků. Dokáže provést sebehodnocení stejně objektivně jako hodnocení svých žáků. Díky tomu zná své přednosti i nedostatky a může je využívat v přístupu ke svému životu i práci. K jeho mravnímu charakteru pedagoga neodmyslitelně patří láska k dětem, tolerance a víra v to dobré. Je vždy vzorem v plnění povinností osobních i těch plynoucích ze svého povolání. Pěstuje kladné mezilidské vztahy, dodržuje zdravý životní styl, je tolerantní a snaží se být vyrovnanou osobností s nadhledem a humorem.

Podle mého názoru nechybí v profesním charakteru pedagoga zájem jen o svůj obor, pedagogiku, ale i psychologii, zájem o divadlo, hudbu, výtvarné umění, poezii. Snaží se o „přesah a nadstavbu“ své výuky, aby mohl odpovídat na otázky svých žáků, pěstovat a rozvíjet jejich vlohy, zprostředkovávat jim poznatky z veřejného a kulturního života.

1.6 Rozvoj společných pozitivních a morálních hodnot v mateřské škole

se děje vytvořením vhodného prostředí, kde dochází k chování se s vzájemným respektem, rozvíjení smyslu pro etické hodnoty, jejich ujasňováním především v praktických situacích života v MŠ, přenesením na děti míry zodpovědnosti, kterou jsou schopni zvládnout. Děti potřebují zažít pocit důvěry a ocenění nejen za výkon, ale hlavně za vynaložené úsilí. Díky prosazování vhodného chování se nestane, že bude pedagog pro děti nedůvěryhodný. Veškeré skutky jeho práci ovlivňují a to někdy více než slova. Nedochozí k nedůslednosti a nekritičnosti k sobě samému i druhým, jelikož to snižuje kredit pedagoga. Přesto samozřejmě platí, že nejde o to být vzorem dokonalosti. Pouze na sobě nepřestávat pracovat, zlepšovat se, napravovat své chyby a být dobrým vzorem.

Velkou pomocí je stanovení pravidel, která vytvářejí vzájemný kodex etiky a hranice mezi vhodným a nevhodným chováním v konkrétním prostředí třídy. Jelikož je pro věkovou skupinu dětí mateřských škol napodobování důležité, musí jít pedagog příkladem, nezdvořilé chování vysvětlovat při vedení rozhovorů, vyvolávat diskuzi na tyto témata a věnovat čas naslouchání. Dobro je důležité znát i konat a to díky vyhodnocení různých možností etického jednání a výběr takového, které je v souladu s morálními hodnotami. Nesmí se proto zapomínat na rozvoj osobního charakteru sebe i ostatních vhodnou motivací - průměrný pedagog mluví, dobrý vysvětluje, velmi dobrý demonstruje a vynikající inspiruje.

1.7 Úkol pedagoga

„Již od předškolního věku je třeba mluvit s dětmi o pravidlech, limitech, řádu a dávat jim příležitost, aby se na jejich tvorbě podílely – nestanovovat hranice pro děti, ale s dětmi.“¹⁵

Úkolem pedagoga je krom učení etického jednání také jeho procvičování a využití možností řešení etických problémů. V mateřských školách k tomuto slouží takzvané „rutinní chování“. Pravidelně se opakující rituály a tradice nabízejí velkou možnost předávat etické hodnoty pokračujícím generacím. Podání rukou, pomoc starších mladším, vytvoření odpovědnosti za úklid třídy, chování mimo prostory mateřské školy jako jsou procházky, návštěvy divadel, obchodů i pošty. To je jen zlomek situací, které lze s dětmi opakovat. Tyto rituály by měli být podnětné, zábavné, srozumitelné a vznikající ve vzájemné spolupráci. Děti si tak rychleji a snáze tyto návyky vybudují. „Podstatou sociálního učení je obsah socializačního procesu – osvojování si sociálního chování, ať záměrně nebo živelně, tzn. chovat se podobně, jak jednají, vnímají, cítí lidé, zaujímající stejný sociální status a tím stejnou sociální roli“¹⁶

¹⁵ Kopřiva, P., Nováčková, J., Nevolová, D., Kopřivová, T., Respektovat a být respektován, Kroměříž, nakladatelství Spirála, 2007, ISBN 80-901873-7-4, str. 194

¹⁶ Geist, B., Sociologický Slovník, str. 518, Praha, nakladatelství Victoria publishing, 1992, ISBN 80-85605-28-7, str. 518

Sociální učení je v tomto případě chápáno jako „komplexní proces osvojování a využívání sociální zkušenosti, tj. zkušenosti získané ze sociálních interakcí, v psychické činnosti jedince“. ¹⁷

„Při sociálním učení si jedinec ve styku s druhým člověkem nebo se sociální skupinou osvojuje dovednosti, návyky a postoje potřebné ke styku s lidmi, přejímá za své morální, estetické a jiné normy své společnosti, formují se jeho motivy a rysy, jako je např. individualismus – kolektivismus, agresivita – smysl pro spolupráci.“¹⁸

Pedagog tímto přibližuje morální hodnoty ve vztahu ke svému okolí a ostatním lidem, v prosociálním cítění, empatii, v obecně platných lidských, občanských i multikulturních normách, v enviromentálním a sociálním cítění.

„Pravidla jsou jedním ze základních mechanismů, které učí děti prosociálnímu chování vůči ostatním dětem i dospělým. Společnost, která nemá pravidla, je společností anarchistickou, ostatním nebezpečnou. Uvědomit si, že moje svoboda končí tam, kde mé jednání omezuje svobodu někoho jiného, je základní pravidlo sociálního života v demokratické společnosti.“ ¹⁹

I mimo své povolání pedagog ze svého chování vylučuje jednání porušující důstojnost. Jedná s lidmi korektně, slušně a s porozuměním.

Při své práci respektuje odlišnosti menšinových skupin a uplatňuje rovný přístup a takt. Dodržuje mlčenlivost a nepředává informace osobního charakteru. Respektuje rodičovská práva. Nepřijímá dary a jiné výhody spojené s ovlivněním svého povolání. Ke svým kolegům přistupuje na základě profesní kolegiality, vzájemné úcty a respektu. Je loajální ke svému zaměstnavateli, zároveň však nikdy nekryje šikanování, obtěžování a jiné protiprávní jednání.

Ve vztahu k dítěti se chová otevřeně a odpovědně. Přistupuje objektivně a spravedlivě k posuzování jeho činů a slov. Je průvodcem, který věří v jeho kladné stránky a schopnosti. Trpělivě pomáhá s řešením jeho problémů a starostí a nesnižuje je. Komunikace probíhá bez ironie i zesměšňování.

¹⁷ Nakonečný, M., Psychologie osobnosti, Praha, nakladatelství Academia, 1995, ISBN 80-200-0525-0, str. 331

¹⁸ Čáp, J., Psychologie pro učitele, Praha, nakladatelství Státní pedagogické nakladatelství, 1987, ISBN 14-225-87, str. 52

¹⁹ Svobodová, E., Prosociální činnosti pro předškolní vzdělávání, Praha, nakladatelství RAABE, 2012, ISBN 978-80-87553-64-0

Vyhýbá se jakémukoliv jednání, které by vedlo k ohrožení dítěte. Dítě je pro pedagoga osobností, která nesmí zažívat stavy i věci poškozující jeho fyzickou nebo psychickou pohodu či dokonce být obětí šikany a nedůstojného zacházení. „Důstojnost člověka je bezpodmínečná, platí za všech okolností. Je konstantní, takže jí není možno stupňovat (např. důstojnost dospělého není vyšší než důstojnost dítěte), není závislá na pohlaví, třídě, sociálním statusu a podobně.“²⁰

Dodržování úkolů pedagoga vychází z akceptování širších etických norem a závazků běžných v současném kulturním kontextu. „Životaschopnost společnosti je závislá na společenských normách a mravech, které respektují svědomí člověka.“²¹

1.8 Rozdíly v přístupu pedagoga

*„Součástí profesionality učitelů by však měla být dovednost dávat najevo přijetí všem dětem, snažit se jim porozumět a zacházet s nimi s respektem.“*²²

Do mateřské školy přicházejí děti různého pohlaví a nesmí zde docházet k jejich kategorizování na tomto základě, ale na základě jejich schopností. Musí se korigovat nežádoucí stereotypy a předsudky a zároveň být vše připraveno na odlišné prožívání jednotlivých situací. Přicházejí sem děti s různou kulturou, ovlivněny rodinou, prostředím ve kterém vyrůstají, jazykem, oblékáním, stravováním, rituály, tradicemi, náboženstvím. Souhrnně vším co zahrnuje jejich kulturní dědictví. Přicházejí z různých sociálních poměrů, které je nutné respektovat a akceptovat. A s různou psychickou a fyzickou vyspělostí, kdy je nutné pochopit biologické hodiny jednotlivých dětí a začlenit je do kolektivu.

²⁰ Henriksen, J. O., Vetlesen, A. J., Blízke a vzdálené, Boskovice, nakladatelství Albert, 2000, ISBN 80-85834-85-5, str. 105

²¹ Janovský, J., Etika pro pomáhající profese, Praha, nakladatelství Triton, 2003, ISBN 80-7169-254-9, str. 45

²² Kopřiva, P., Nováčková, J., Nevolová, D., Kopřivová, T., Respektovat a být respektován, Kroměříž, nakladatelství Spirála, 2007, ISBN 80-901873-7-4, str. 197

Všechny tyto děti spojuje závislost na pedagogovi a jeho charakteru a není proto možné přistupovat ke každému z nich stejně. Pedagog se stává diplomatem, který s přístupem k jedinečnosti, originalitě každého dítěte sjednotí všechny v kolektiv, kde bude cítit společný duch podtržený respektem. Při této své práci pedagog nejvíce využívá verbální komunikace.

1.9 Verbální komunikace

Právě prostřednictvím slov zprostředkovává pedagog setkání dětí s etikou. Komunikuje však nejen s dětmi, ale také s rodiči, kolegy, vedením mateřské školy a jinými osobami. Schopnost efektivní komunikace je proto velmi důležitá. A i v této oblasti je kladen nárok na neustálé zlepšování.

Kooperativní styl komunikace je založen na vzájemném respektu, pozitivnímu přístupu, důvěryhodnosti a vzájemném naslouchání.

Komunikace je přímá, bez předstírání, věcná a konstruktivní. Pedagog by měl zůstat klidný i když se cítí pod tlakem, měl by akceptovat ostatní a nezapomínat, že i slovem se dá ublížit. V jeho komunikaci je důležitá důslednost, slova se musejí dodržovat, aby nedošlo ke ztrátě důvěry.

V absolutním nesouladu s profesní etikou je pak sarkasmus, ponižování, chválení osob i činů, které si pochvalu nezaslouží. Výběr slov, která nevedou ke správnému chování, ale zdůrazňují negativní smysl, obviňují, útočí či jsou dokonce neslučitelná s obecnou etikou.

Neodmyslitelnou součástí komunikace představuje aktivní naslouchání. Pedagog, který nenaslouchá není dobrým příkladem pro své žáky.

1.10 Aktivní naslouchání

je nedílnou součástí komunikace a je velmi náročné na charakter pedagoga. Při aktivním naslouchání se stejně jako u pasivního vyžaduje ticho, když druhá osoba mluví, jak to vyplývá z obecné etikety. Rozdílem je, že zde dochází k interakci mezi mluvícími a naslouchajícími. Obě tyto strany jsou ochotny „opravdu“ naslouchat.

„Naslouchání neznamená pohodlné pasivní mlčení. Je to velmi aktivní proces.“²³

Pozná se tím zájem o mluvčího, respekt k jeho myšlenkám, pochopení jeho pocitů. Po dokončení sdělení dochází ke krátkému shrnutí sdělovaného obsahu i emocí, které obsahovalo, ubezpečení se o správném pochopení a vyjádření empatie. Děti jsou na toto velmi citlivé. Vždyť to, že ony sami poslouchat musejí není důvodem, aby se tak nedělo i obráceně.

1.11 Problémy v mateřské škole při prosazování morálních hodnot

V běžných mateřských školách je počet dětí 28 na třídě, i když sociologové tvrdí, že by skupina neměla přesahovat 20 dětí. Malé děti přicházející do školy přímo z rodinného prostředí, zažívají nejistotu z tak velké kolektivy. Nedochozí zde k pocitu důvěrného společenství a tím dochází k narůstání agresivity.

„Dítě ještě nenasbíralo zkušenosti v mezilidských vztazích a jeho začleněním do velké skupiny dochází, že některé děti za celý pobyt v mateřské škole nepoznají, nezjistí co mají rády, co je baví, jaká je jejich povaha, jejich přednosti i zápory.“²⁴ Nejistota, která z tohoto plyne může vyústit ve strach, se kterým dítě bojuje celý život. Počet dětí na třídě odporuje etice pedagoga, a přesto se musí přes toto přenést a vykonávat svou úlohu v souladu s těmito hodnotami.

Dalším problémem, tentokrát ne ze strany zřizovatelů mateřských škol, je nástup dětí z odlišných rodin, které uznávají jiné morální hodnoty. Pedagogové se tak mohou dostat do střetu s rodiči těchto dětí například v zahrnutí do Třídního vzdělávacího programu seznamování se sociálními problémy společnosti a výchově k sociálnímu citění. Rodiče by měli být tedy vždy s Třídním vzdělávacím programem seznámeni a měli by mít možnost se k němu vyjádřit. I přes rozdílné názory rodičů a pedagoga by bylo nejlepší dojít ke vzájemné dohodě, ale může se stát, že se tím problém nevyřeší.

²³ Kopřiva, K., Lidský vztah jako součást profese, Praha, nakladatelství Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0528-9, str. 68

²⁴ Deissler, H. H., Každodenní problémy v mateřské škole, Praha, nakladatelství Portál, 1994, ISBN 80-7178-010-3, str.12

„Jelikož princip práce pedagoga nedovoluje, aby nedbal na svoje svědomí, tedy jednat v souhlase s ideály, jimiž se cítí vázán musí být ochoten se za ně postavit.“²⁵

1.12 Pedagogická odpovědnost učitele v mateřské škole

neplatí jen za své žáky, za jejich intelektuální rozvoj, mravní rozvoj, bezpečnost a zdraví. Za jejich osvojování si poznatků, utváření si dovedností, rozvoj jejich schopností, potřeb a zájmů. Platí také za průběh dne v mateřské škole, ve volbě pomůcek, individuálnímu přístupu, vhodnému pedagogickému působení, zvolení správných metod chování a jednání.

Pedagog odpovídá za školu, za její reprezentaci na veřejnosti, nezdiskreditování jejího dobrého jména, za spolupráci s ostatními kolegy. Je zodpovědný za spolupráci s rodiči, za jejich včlenění do kolektivu mateřské školy. Je iniciátorem setkání, informování i případné pomoci při výchovném poradenství. Neodmítá kritiku ze stran rodičů a nahlíží na ni jako na užitečný přísun informací.

Důležitou odpovědností pedagoga je i odpovědnost k sobě samotnému. Očekává se od něj, že bude vykonávat službu pro jiné a bude odborníkem ve svém oboru, zároveň se bude nadále vzdělávat, bude kreativní a vyhne se všemu, co by mohlo poškodit jeho zdraví.

I učitel je ale člověk. Musí se naučit odpočívat, relaxovat, najít si čas na koníčky, přátele a svou rodinu. Tím může zůstat vyrovnanou osobností a docházet při své práci k naplnění.

„Základní pracovní polohou pomáhajícího je být v empatickém kontaktu s klientem a zároveň neztratit zakotvení v sobě samém.“²⁶

„Pomáhání je činnost náročná na energii. Více než v mnoha jiných profesích je zde třeba myslet na hospodaření silami a na jejich obnovu. A to je druhý důvod, proč má pomáhající věnovat péči svému tělu.“²⁷

²⁵ Henriksen, J. O., Vetlesen, A. J., Blízke a vzdálené, Boskovice, nakladatelství Albert, 2000, ISBN 80-85834-85-5, str. 203

^{26, 27} Kopřiva, K., Lidský vztah jako součást profese, Praha, nakladatelství Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0528-9, str. 54, 58

1.13 Pedagogická zodpovědnost učitele v mateřské škole

Pedagog se zodpovídá svému řediteli plněním jím vypracovaného školního vzdělávacího programu, ale potažmo nese odpovědnost za výchovu nové generace společnosti, které je součástí. Plněním učebního plánu odpovídá za připravenost na vstup svých žáků do této společnosti, aby se stali jejími platnými členy. Zodpovídá se také rodičům svých žáků, kteří mu svěřili své děti s důvěrou v jeho morální kvality a s přesvědčením, že jejich dětem předá své etické hodnoty.

A dále vlastnímu svědomí. To by v ideálním případě mělo být v souladu s morálním svědomím společnosti. Pokud tomu ale tak není či nejde dojít ke kompromisu, mělo by mít vlastní svědomí vždy přednost.

2 Praktická část

2.1 Rozdíl v chápání úlohy pedagoga ve společnosti

I přes uvedené informace a bez záměru snižování kreditu pedagoga jako nositele kodexu cti, docházelo v minulosti k jeho ovlivňování představiteli naší společnosti. Pro zachování pracovního místa a dokonce i svobody byli pedagogové nuceni upravovat informace podávané svým žákům. Jistě vám přijde na mysl, že mohli dobrovolně opustit práci pedagoga a uchýlit se k výkonu jiného povolání, při kterém nebude tlak na podávané informace tak velký. Jenže i toto rozhodnutí odporuje morálním hodnotám pedagoga. Proto mnozí neopustili své žáky a díky svému kompromisu při vnímání vlastní etiky, ochránili jejich velký počet před napácháním co nejvíce škod.

Učitelů v mateřských školách se to samozřejmě týkalo menší měrou než učitelů na školách základních, středních a vysokých. Každopádně i v prostorách škol pro děti od věku tří až sedmi let se toto jednání našlo. Pedagogika, která absolutně opomíjela jedinečnost a podporu osobnosti jednotlivce, byla násilím implantována do výuky mateřských škol. Děti procházely „zprůměrnováním“, které nevedlo k podpoře radosti z věcí, které žák dokázal. Všichni museli umět všechno stejně, čímž se vytratila touha být šikovnější nebo naopak hrdost na svůj talent. Každý pedagog ví,

že pokud se ze žáků vytratí touha a hrdost, nevede to k životu, který bude naplněný, ale k životu beze snů a bez odkazu.

Při tomto druhu výuky padal stín pochyb i na rodiče dětí. Obávali se, aby jejich dítě nebylo „své“, za což je v dnešní době rodič rád a je na to hrdý. Obávali se, aby nezaslechlo jejich rozhovory o situaci ve státě a následně je nezopakovalo ve škole před ostatními dětmi i pracovníky školy. Tím vznikala tajemství, která stavěla zdi mezi dospělými a dětmi, kteří byli členy jedné rodiny, která má dýchat společnou důvěrou. Nikomu jinému než rodičům nemá dítě bezmezně věřit.

V tomto čase to byl spíše učitel, který si vybudoval důvěru v dětské naivitě žáků a tím docházelo k porušení rodičovských práv.

Nic méně tato doba je za námi a naši pedagogové se potýkají s novými nástrahami pro jejich práci. Co je ale společné pro obě období je, že opět tyto nástrahy připravil stav společnosti. Čímž se potvrzuje tvrzení, že povolání pedagog patří mezi povolání vztahová.

Změnu přístupu k dítěti pedagogové uvítali, konečně mohli plně rozvinout svůj cit k morálním hodnotám a svoji empatii k dětem. Po vzniku Rámcově vzdělávacích programů měli i výukový materiál, který jejich práci stmelil, ale zároveň striktně nenakazoval, spíše doporučoval, kterým směrem se ve výuce žáků dát. Pedagogové cítili, že jim od tvůrců Rámcově vzdělávacího programu byla dána určitá svoboda v přístupu k žákům, ale zároveň jim bylo poskytnuto zastřešení jejich práce.

Do vztahu pedagog a žák opět vstoupil rodič. Tentokrát si trvá na svém nezaměnitelném postavení nejdůležitější role v životě svého dítěte a nehodlá se nechat odstrčit nějakými tajemstvími a budováním zdí nedůvěry. Chce být přítomen každé chvíli v životě svého dítěte. Chce, aby se dítě stalo nejen nositelem jeho jména, ale také morálních hodnot, které on uznává a vzal si za své.

Místo, aby pedagog ke svému odbornému působení zaujal místo rádce, průvodce a představitele etiky, byl odsunut se svými idejemi v uvítané změně ve společnosti do pozadí. V extrémních případech dochází ze stran rodičů i ke znevažování jeho úlohy v životě žáka. V mateřských školách se stal pedagog něčím, jako je „lepší a vzdělanější chůva“.

Můžeme si položit filosofickou otázku, zda tento extrém přinesl stín minulosti, kdy se rodič cítil odstrčen. Každopádně, nabytá svoboda se na rodičovství podepsala i jinak. Na rodičovství žádný Rámcově vzdělávací program neexistuje, a tak jich

mnoho začalo tápat. Existovala u nich nějaká základní myšlenka, co by jak chtěli a co ne, ale chyběl koncept touhy a hrdosti, o který byli připraveni v dětském věku. K tomu se otevřel velký přísun informací o alternativních přístupech výuky, o přístupu ke stravování, k podnětům pro děti, k výukovým materiálům, k výuce cizích jazyků dětí v předškolním věku a nabídka dalšího nepřeberného množství věcí. A jelikož je pro každého rodiče prioritní chtít pro své dítě to nejlepší, chtěl v první chvíli všechno. Paradoxně se mu opět, i když v jiném smyslu, dítě ztratilo do pozadí. Zavalil ho vším, co on jako dítě nepoznal, bez přemýšlení, zda je to právě pro jeho potomka vhodné. Dítě bylo vystaveno tlaku, aby ho všechno z rodičovské nabídky bavilo (vždyť je to poskytováno s láskou) a dokonce, aby zažívalo v tomto počínání úspěch či dokonce bylo nejlepší ze všech. Jak velký musel být stres pro dítě, které chtělo svým rodičům udělat radost a splnit všechny jejich požadavky, ale bohužel mu k tomu nebyly dány vlohy, si můžeme najít v záznamech psychologů a psychiatrů, kam určité procento dětí začalo docházet.

Mezitím, díky znalostem problematiky, došlo na pedagogickém poli k vytvoření filosofie škol s danými cíli, ať už krátkodobými či dlouhodobými, které by tuto filosofii naplnily. Ve školách se těmto cílům, které jsou nejen v souladu s obecnou morálkou, ale také s etickými hodnotami příslušných pedagogů, uzpůsobily Třídní vzdělávací programy. Ve stejných školských zařízeních se stmelil kolektiv podobně smýšlejících učitelů, a tím jednotně plní hlavní myšlenku škol a to jak v běžných, tak i v alternativních. Tím vznikly školy s jedinečnými programy, ze kterých mohou rodiče vybírat ten, který je jejich dětem i jejich názoru na svět nejbližší. Jedno mají ovšem všechny společné, a tím je nepsaný etický kodex.

Rodiče se již mohou zbavit obav, že pedagogové se ne vlastní vinou, ale díky státnímu zřízení opět postaví mezi ně a jejich děti. Projevením důvěry v učitele svých dětí jim bude dána blízkost průvodce „s vlastním morálním názorem, který bude podporou osobní odpovědnosti v profesní praxi.“²⁸

²⁸ Henriksen, J. O., Vetlesen, A. J., Blízke a vzdálené, Boskovice, nakladatelství Albert, 2000, ISBN 80-85834-85-5, str. 198

2.2 Problémy v náhledu na morální hodnoty jednotlivce

S příchodem svobody se rozevřely nůžky nejen v sociální rovině, ale také v názorech a způsobech života. Některé děti žijí ze sociálních dávek, jiné netrpí nedostatkem.

Uvedu příklad z praxe: *Děti si hrály na rodinu a tatínek řekl, že maminka zůstane doma a nepůjde sním do kina, jelikož nechodí do práce a nevydělává peníze. Říkal to jeho vlastní tatínek jeho vlastní mamince.* V knize „Každodenní problémy v mateřské škole“ je popsán další, podobný příklad:

Holčička přišla do školy uplakaná, jelikož její tatínek přišel o práci. Chlapec, který to zaslechl, řekl: „Zato si tvůj táta může sám, můj táta říká, že jenom lenoši nenajdou žádnou práci.“

Pro některé děti přichází do mateřské školy chuva, jiné vyrůstají jen s jedním z rodičů. Některé letěly letadlem a navštívily restauraci dříve než se naučily chodit, jiné tráví prázdniny při pozorování rodičů při práci. Některé vyrůstají ve víře v boha, jiné ne. Holčičce zemřel otec při autonehodě a mamina jí řekla, že je teď v nebi a kouká se na ní. Chlapec, který to slyšel jí odvětil, že ne, protože jí nikdy neviděl chodit do kostela a jeho mamina říká, že to se musí.

Některé děti žijí v luxusních domech jiné v paneláku. Při procházce po okolí mateřské školy, chlapec ukazoval ostatním, ve kterém domě bydlí (patří k sociálně slabším a žije s matkou v azylovém domě). Holčička mu odvětila, že je to škaredý starý dům a ani bazén nemá (její rodina žije ve vilové zástavbě za městem).

Další příklad z knihy „Každodenní problémy v mateřské škole“: *Po návštěvě dělnické čtvrti s učitelkou, přišla dívka za rodiči s návrhem, že tam v jednom pokoji spí čtyři děti a jestli by si nemohli přivést jedno domů, když mají tak veliký dům.*

Některé děti tráví části roku v luxusních zahraničních destinacích, jiné jsou obklopeny přírodou a domácími zvířaty. Některé jí maso, jiné díky svým rodičům jsou vychovávány v pravidlech makrobiotické stravy. Některé děti vyrůstají v záři televizních obrazovek doplněných o komentář dění rodiči. Některé televizní obrazovku v době docházky do mateřské školy neviděly. Při televizních spotech o prezidentských volbách se děti dostaly do sporu, koho budou jejich rodiče volit a ptaly se i učitelky pro koho ona bude hlasovat. Druhý den přišel chlapec do školy s

tím, že babička říkala, že k volbám nepůjde, protože se stejně nic nezmění a nezáleží na tom.

Pedagog zde není k soudu nad tím, která z alternativ je pro výchovu dítěte lepší. Je pro něj důležité, aby rodiče aktivně trávili se svými dětmi společný čas. Předávali jim správné životní hodnoty a učili je jak mít otevřenou mysl.

Pedagog je zde, aby zvládl děti z takto nesourodých rodinných zázemí stmelit pod jednu střechu mateřské školy, aby je dokázal zaujmout pro zájem o ostatní způsoby života a lidi, kteří je prožívají. Aby jim představil a nastínil tyto věci takovou formou, díky které budou schopni dojít k pochopení a ne odsuzování k pro ně tak odlišného prostředí. Jeho poslání je těžší o to, že při své práci musí brát ohled na morální hodnoty rodičů dětí, i když jsou v rozporu s morálními hodnotami jeho samotného. Nesmí se postavit mezi dítě a rodiče.

Při tomto úkolu se charakter pedagoga a jeho vysoká morální etika projevují nejvíce. Příkladem mohou být letní události ve městě České Budějovice. Došlo zde k několika demonstracím na jednom ze sídlišť města. Demonstrovalo se zde proti rómskému obyvatelstvu, nazvanému jako „ti nepřizpůsobiví“. Při těchto demonstracích zasahovali i příslušníci policie České republiky. Den po této události se v mateřské škole sešly děti, které díky rodičům a médiím měly určitý přísun informací a chtěly se s nimi ve třídě podělit. Jednoho z chlapců napadlo, že by si mohli zahrát na policisty a taky by mohli honit ostatní s obuškem. Jedna z dívek se rozplakala, že její starší bratr byl jedním z účastníků demonstrace a je zraněný, a že její tatínek z jeho zranění policisty obvinil. To nazlobilo Petříka, jelikož jeho tatínek pracuje jako policista a je hodný. Všichni vědí, že ve školce správil dětem koloběžky.

Pedagog by mohl předstírat, že dětské rozhovory a tlumočení názorů z rodiny neslyší či odvést dětskou pozornost jinam, ale sám ví, že by toto jednání bylo v rozporu s jeho posláním, a že by narušilo náladu celé třídy. Děti jsou velmi vnímavé a často zpozorní pokud mají pocit, že jim není odpovídáno. Dokonce se začínají ptát o to více. Nereagováním by mohlo dojít i k neúmyslnému fyzickému ublížení (následným řešením dětí samostatně), ale hlavně k ublížení psychickému.

V knize „Každodenní problémy v Mateřské škole“ je popsána situace, kdy došlo k morálnímu konfliktu mezi rodiči a pedagogy. Chlapci si hráli a jeden řekl, že zastřelí druhého jelikož je Rus a i přes upozornění, že nepřátele nesmíme chtít nikdy zabít, si odůvodnil, že Rusy ano, dědeček mu to totiž říkal. „Rusy střílet můžeme, jsou to

komunisté.“ A následně se s obavou zeptal učitelky, zda nevezme do třídy žádné cizince, jelikož má tuhle školku a jí rád, ale pokud ona dovolí cizincům přijít, bude muset ze školky odejít.

Kompenzační úloha pedagoga zavazuje k respektu názorů rodičů a hodnotám jež vštěpují svým dětem. Zvláště, když je pedagog oblíben čekají děti že jim řekne, co si o té, které věci myslí. Pokud však dojde na rozdílný názor mezi ním a rodiči, nastává tíživá situace. Je těžké odhadnout, co to s dítětem udělá, když bude názor pedagoga zcela opačný od názoru rodičů. Jak stráví dítě den až bude rodičům vyprávět, co zažil ve třídě a co se dozvěděl. Jaká bude reakce rodičů až uslyší přetlumočený názor pedagoga na jejich smýšlení. Jak se tato situace projeví na chování dětí ve třídě a jejich společnému soužití.

V pluralitní společnosti, kterou dnes máme, jsou takovéto spory typické, toto přináší svoboda smýšlení a je nutné se naučit tyto situace zvládnout tak, aby nedocházelo ke ztrátě důvěry v rodiče ani pedagogy.

„Náš svět je plný bídy, hladu, válek, zbrojení, nezaměstnanosti, mučení a pronásledování. Mateřská škola není žádnou rajskou zahradou, a proto se před bídou světa nemůže v zásadě uzavřít. Na druhé straně by děti neměly být znejistěny do té míry, že by ztratily víru v lidi. Děti musejí umět doufat. V tomto je mateřská škola přece jenom jakousi „ochranou stanicí“ před příliš časnými, nesnesitelnými zátěžemi.“²⁹

²⁹ Deissler, H. H., Každodenní problémy v mateřské škole, Praha, nakladatelství Portál, 1994, ISBN 80-7178-010-3, str. 68

3. Empirická část

3.1 Výzkum

Můj zájem o etický kodex způsobila má pedagogická praxe v mateřské škole. Při mé práci vnímám rozdílný přístup k dítěti nejen v rodinách, ale i od učitelů. Desítky let naše školství nemuselo řešit problémy vzniklé svobodou, příchodem jiných kultur, etnik, různých náboženství, ale hlavně svobodou slova a názoru. Tím paradoxně vznikly daleko větší nároky na učitele. K nároku na odborné znalosti se ještě přidaly nároky na psychologickou podstatu jeho práce. Každý den vybalancovává mezi zřizovatelem, vedením školy, rodičem a tím nejhlavnějším, to jest dítětem a sebou samým. Dá se říci, že pedagog mateřské školy je první cizí člověk, se kterým dítě tráví i osm hodin denně. Přichází od své rodiny, kde nastavili určité hodnoty, které nemusejí být pro jinou rodinu správné a je jen na učiteli, jak s těmito hodnotami naloží. Společně strávený čas v mateřské škole musí být hlavně upřímný a to je v souvislosti s morálními hodnotami jednotlivců nelehká situace. Každý máme totiž mantinely jinak nastavené.

Dále mě k výzkumu o etickém kodexu přiměli i moji kolegové a kolegyně. Nesčetněkrát jsem slyšela, že pedagog v mateřské škole se v očích veřejnosti stal „dětskou chůvou“. Samotní učitelé cítí jakousi hořkost nad tím, kam se jejich povolání řítí. Jak se nejen v očích veřejnosti, ale také v očích učitelů na vyšších stupních školství stalo jejich povolání „nedůležitým“. Mnozí totiž obrací zájem k absolvování studia nějakým způsobem měřitelným, jako jsou známky z matematiky a tak dále. Zapomínají, že nikdo není schopen zvládnout studia pokud není psychicky vyrovnaný. A toto vyrovnaní přijde jen pokud ten, dá se říci první cizí člověk, kterého dítě potká, bude eticky morální člověk. Vždyť děti tráví v mateřské škole i osm hodin denně a po celý ten čas jsou v rukou někoho, kdo není jeho rodič či blízký příbuzný. Nejsou ve svém domově, ale v prostředí, které pro ně kdosi vytvořil, určil a to nejdůležitější, není tam samo, je tam sním dvacet osm osobností.

3.2 Výzkumné předpoklady

Při výzkumu jsem si stanovila tyto předpoklady

1. Existuje rozdílný názor na existenci psaného etického kodexu rodičů a pedagogických pracovníků
2. Kdo se s etickým problémem setkal ať jako rodič nebo učitel bude stát o sepsání kodexu a naopak
3. Zájem o etický kodex souvisí s věkem pedagogů
4. Zájem o etický kodex souvisí s pohlavím rodičů
5. Zájem o etický kodex souvisí se vzděláním rodičů

3.3 Výzkumné metody

„Kvantitativní přístup, stručně vzato, předpokládá, že fenomény sociálního světa (různé jeho aspekty, objekty, procesy ad.), které činí předmětem zkoumání, jsou svým způsobem měřitelné, či minimálně nějak tříditelné, uspořadatelné. Informace o nich, získávané v jisté kvantifikovatelné a co nejvíce formálně porovnatelné podobě. Pak je analyzuje statistickými metodami se záměrem ověřit platnost představ o výskytu nějakých charakteristik, také o jejich vztazích k dalším objektům a jejich vlastnostem apod.“³⁰

Základ pro kvantitativní šetření je kromě popisu proměnných také jejich vztahem. Poznáním tohoto vzájemného vztahu se lépe stanoví otázky a cíle. „To je důležitý bod obecné výzkumné strategie. Nejdříve se podíváme na vztah dvou proměnných a pak se věnujeme vysvětlení tohoto vztahu – to je výborná a základní strategie pro vytváření teorie v kvantitativním výzkumu.“³¹

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila kvantifikovaný výzkum - dotazníkové šetření. Bylo využito dvou různých dotazníků. Jeden pro rodiče a druhý pro učitele, i když některé otázky byly shodné. Na začátku obou dotazníků je vysvětlen Etický kodex.

³⁰ Reichel, J., Kapitoly metodologie sociálních výzkumů, Praha, nakladatelství Grada, ISBN 978-80-247-3006-6, 2009, str. 4

³¹ Punch, K.F., Základy kvantitativního šetření, Praha, nakladatelství Portál, ISBN 978-80-7367-381-9, 2008, str. 35

3.4 Výzkumný vzorek

Paradoxně jsem se setkala s větší vstřícností od rodičů než od pedagogů. Dotazníků pro rodiče se mi z dvaceti pěti vrátilo dvacet jedna. A z dvaceti pěti pro pedagogy se mi vrátilo patnáct. Učitelé měli obavy o diskrétnost informací ohledně etického chování svých nadřízených, kolegů či provozních pracovníků mateřských škol. Po upozornění na absolutní anonymitu mi někteří na tyto otázky odpověděli. Při sběru dotazníků došlo i na ověření informací osobním či telefonickým rozhovorem.

3.5 Zpracování a vyhodnocení dat

U obou dotazníků jsem použila otázky otevřené i uzavřené, dále pak byly dány možnosti odpovědí k zaškrtnutí a poslední otázka byla otevřená. Tato otázka byla jako doplňující a odpověď byla zcela na dotázaném. Sloužila spíše jako inspirace k dalšímu výzkumu.

Dotazník pro rodiče obsahuje celkem sedm položek, dotazník pro pedagogy šest položek. Některé z otázek sloužily jako doprovodné a nesloužily přímo výzkumným předpokladům. Vyhodnocení jsem provedla statistickými metodami a vytvořila grafy.

První část výzkumného šetření:

- Dotazník pro pedagogy – vyplněná ukázka

Etický kodex - Ani ve dvacátém prvním století neexistuje oficiální etický kodex, který by se zabýval povoláním pedagoga a to přesto, že právě toto povolání se obrovskou měrou podílí na lidském morálním charakteru. Po staletí patří mezi takzvaná vztahová povolání, ve kterých jde o vzájemnou interakci. Od učitele se tedy očekává dodržování určitých hodnot a utřídění si názorů v souvislosti se společenskými hodnotami. Stereotypně předpokládáme, v souvislosti s tímto povoláním, že etika je pro toto povolání typičtější než pro jiná. Z tohoto důvodu nedošlo k sepsání písemného etického kodexu jako u jiných povolání, např. lékař, policista, žurnalista, i když i tato povolání patří mezi takzvaná vztahová a i v jejich středu je člověk. Můžeme tedy předpokládat, že se v povolání pedagoga ustálila etická stránka natolik, že není psaný text důležitý?

Prosím zakroužkujte odpověď.

1. Věk

20 – 30

40 – 50

nad 50

2. Setkali jste se s problémem v mateřské škole etického charakteru

ANO

NE

3. Pokud ano, s kým?

Kolegové

Vedení MŠ

Ostatní pracovníci MŠ

Rodiče dětí

Samotné děti

4. Byl tento problém vyřešen k Vaší spokojenosti

ANO

NE

5. Myslíte si, že by v řešení byl nápomocný psaný etický kodex?

ANO

NE

6. Pokud chcete, uveďte čeho se problém týkal a proč jste uvedl, že kodex ANO/NE

Problém se týkal zřizovatele MŠ v malé obci. Místo učitelky jsem opustila a přešla jínám.
Kodex nic neřeší.

Druhá část výzkumného šetření:

- Dotazník pro rodiče – vyplněná ukázka:

Etický kodex - Ani ve dvacátém prvním století neexistuje oficiální etický kodex, který by se zabýval povoláním pedagoga a to přesto, že právě toto povolání se obrovskou měrou podílí na lidském morálním charakteru. Po staletí patří mezi takzvaná vztahová povolání, ve kterých jde o vzájemnou interakci. Od učitele se tedy očekává dodržování určitých hodnot a utřídění si názorů v souvislosti se společenskými hodnotami. Stereotypně předpokládáme, v souvislosti s tímto povoláním, že etika je pro toto povolání typičtější než pro jiná. Z tohoto důvodu nedošlo k sepsání písemného etického kodexu jako u jiných povolání, např. lékař, policista, žurnalista, i když i tato povolání patří mezi takzvaná vztahová a i v jejich středu je člověk. Můžeme tedy předpokládat, že se v povolání pedagoga ustálila etická stránka natolik, že není psaný text důležitý?

Prosím podtrhněte odpověď.

1. Dosažené vzdělání

Učební obor

Středoškolské

Vysokoškolské

2. Pohlaví

Ženské

Mužské

3. Setkali jste se s problémem v mateřské škole etického charakteru

ANO

NE

4. Pokud ano, s kým?

Učitelky

Vedení MŠ

Ostatní pracovníci MŠ

Rodiče dětí

Samotné děti

5. Byl tento problém vyřešen k Vaší spokojenosti

ANO

NE

6. Myslíte si, že by v řešení byl nápomocný psaný etický kodex?

ANO

NE

7, Pokud chcete, uveďte čeho se problém týkal a proč jste uvedl, že kodex ANO/NE

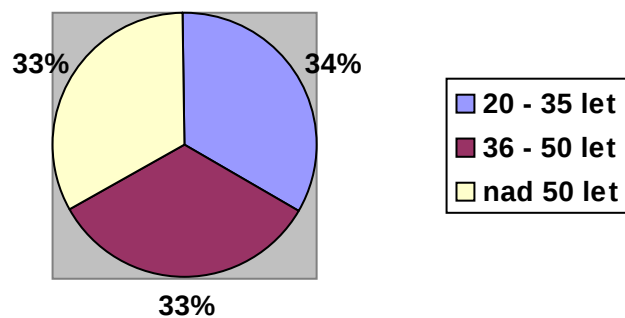
Ano, byla by to opora pro učitele při jednání s rodiči, kteří si myslí že oni i jejich děti nemusejí respektovat vůbec nic.

3.6. Výsledky

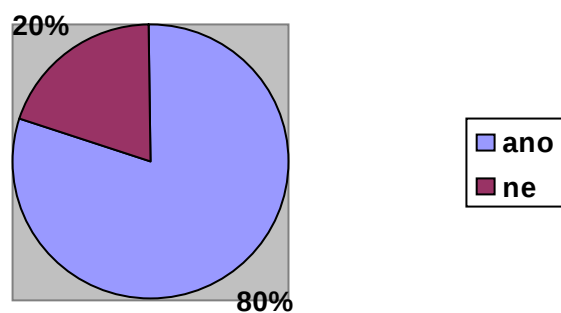
První část výzkumného šetření:

- Dotazník pro pedagogy

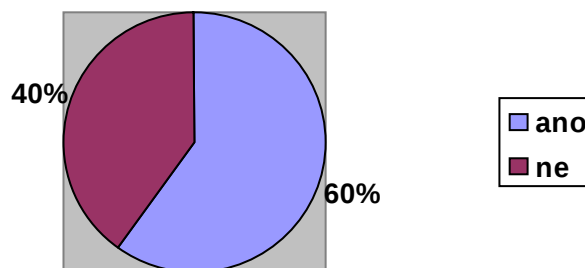
1. Věk

2. Setkali jste se s problémem v mateřské škole etického charakteru?

5. Myslíte si, že by v řešení byl nápomocný psaný etický kodex?

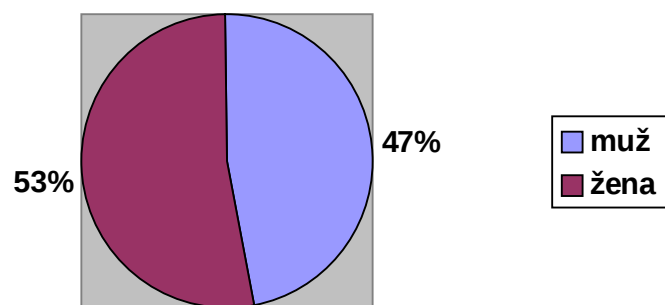

Z navráceného počtu dotazníků od pedagogů jsem byla zklamána. Každopádně se mi podařilo mít poměrně stejné zastoupení odpovědí ve všech věkových skupinách. To, že se s problémem etiky při své práci setkalo osmdesát procent dotázaných ukazuje, že etický kodex je důležitou součástí naší práce, proto je zarážející, že procento souhlasu k vytvoření psaného dokumentu je už daleko menší. Vzhledem k věku, souhlasila největším podílem střední generace pedagogů, která považuje sepsání za zbytečné. Samozřejmě to můžeme přičíst k určité rezignaci, ale jak vzešlo z doplňkové otázky, která nebyla součástí mého výzkumného předpokladu, v odpovědích se častěji objevil etický problém s kolegy, vedením a ostatními pracovníky mateřských škol než s rodiči a jejich dětmi.

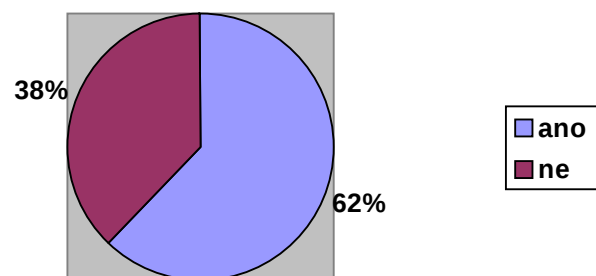
Druhá část výzkumného šetření:

- Dotazník pro rodiče

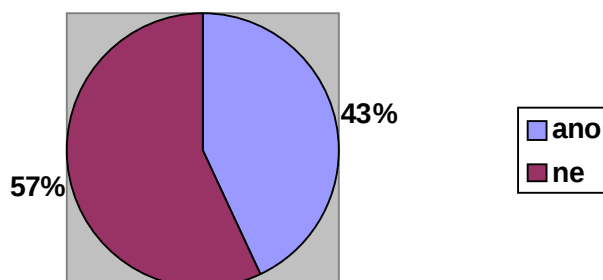
2. Pohlaví

3. Setkali jste se s problémem v mateřské škole etického charakteru

6. Myslíte si, že by v řešení byl nápomocný psaný etický kodex?

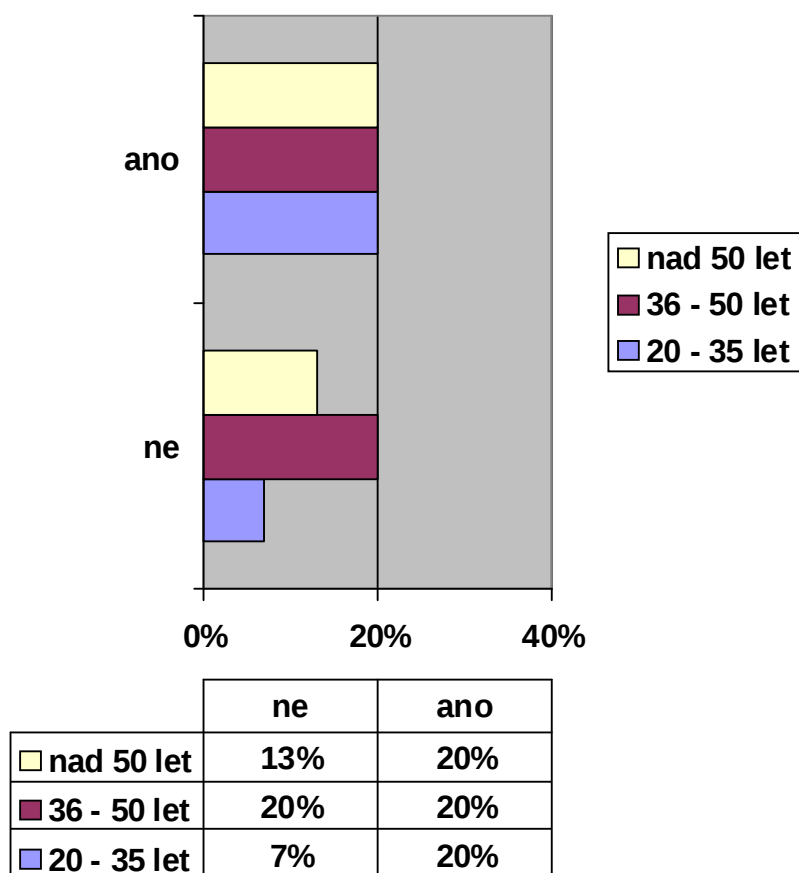

Od rodičů se vrátil větší počet dotazníků a i z následných rozhovorů bylo jasné, že je otázka etického kodexu zajímavá. Více se zapojily ženy, ale jejich zájem o sepsání kodexu či ne skončil nerozhodně. Zato mužům, kterých odpovědělo méně, se zdá sepsání zbytečné. Z doplňkové otázky, která nebyla součástí mého výzkumného předpokladu se v odpovědích rodičů ukázala velká převaha jejich morálního konfliktu s pedagogy, vedením a ostatními pracovníky mateřských škol oproti konfliktům s ostatními rodiči a jejich dětmi. Zásadní jsou uvedené příklady chování, které dle rodičů nekorespondují s etickým kodexem vztahového povolání pedagoga .

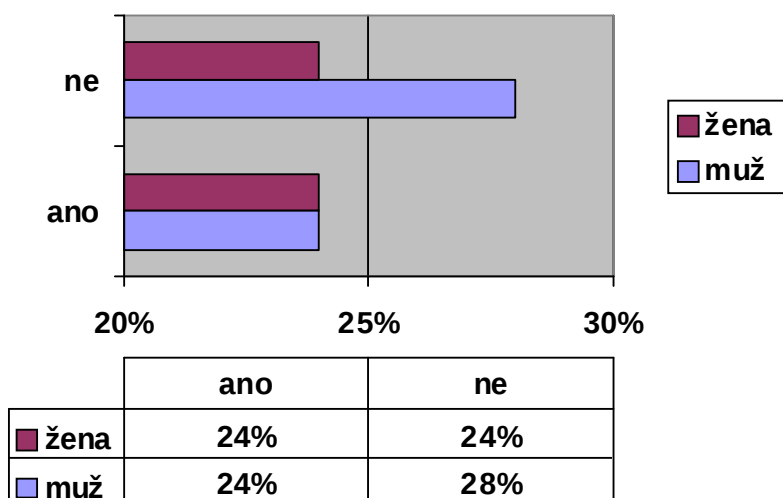
Výsledky výzkumných předpokladů:

- první výzkumný předpoklad se potvrdil, je zajímavé, že o sepsání etického kodexu by větší zájem měli pedagogové (60%) oproti rodičům (43%). V duchu jsem si myslela, že tomu bude naopak
- druhý předpoklad se nepotvrdil. Ať se pedagog nebo rodič setká s etickým problémem, neznamená to jeho zvýšený zájem o písemné sepsání etického kodexu a naopak.

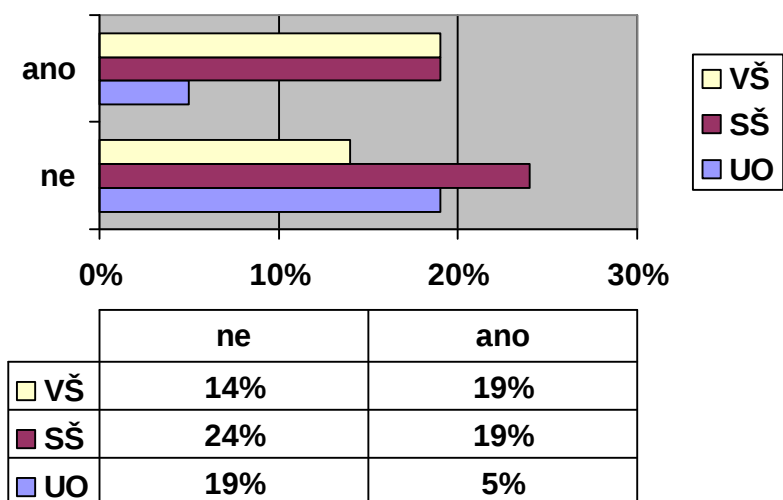
- třetí předpoklad zda se věk dotázaných pedagogů otiskl v názoru na sepsání etického kodexu, není jednoznačný a z důvodu malého vzorku respondentů jej nelze považovat za vypovídající

- čtvrtý předpoklad se dle grafu potvrdil, ale z důvodu nízkého počtu respondentů ho opět nelze považovat za vypovídající

- pátý předpoklad, zda dosažené vzdělání souvisí s kodexem, není jednoznačné a opět počet respondentů ovlivňuje důvěryhodnost výsledků

4. Závěr

I přes mé šetření věřím, že psaný etický kodex je pro mne jako člověka, který vykonává vztahové povolání pedagoga, důležitý. Pracovala jsem v soukromém sektoru i ve státním zařízení. Přes mnoho rozdílů mají jedno společné, je to učitel a nejen jako odborník, ale hlavně jako člověk.

Příchod politické změny zastihl mnoho lidí nepřipravených a to jak ze stran rodičů, tak i pedagogů. Všichni čekali na svobodu a těšili se, co všechno budou moci. Toto je stejné u dětí v mateřských školách. Stále se těší až budou velké a budou moci všechno. Vždyť oblíbená rodičovská věta zní – počkej až budeš velký.

Ke slovu *moci*, *můžu*, *mohu* je v rovnítku *odpovědnost* a ke slovu *právo* je v rovnítku *povinnost*. Každému se může stát, pokud na cosi čeká dlouho, že rovnítko vymaže a slova *můžu* a *právo* zastřou odpovědnost a povinnost.

Psaný etický kodex by byl podle mého jasným dokladem o povolání učitel, ukazujícím veřejnosti jeho důležitost a nezastupitelnost. Představil by práva i povinnosti, ale hlavně morální hodnoty pedagoga člověka, které bývají v současné společnosti často odsunuty do pozadí, za výkon.

„V etických kodexech pomáhajících by měla být proto uvedena ještě jedna zásada, která tam zatím přítomna nebývá: Pomáhající je připraven kdykoliv vnímat a akceptovat svou nedokonalost, slabost a zranitelnost, kterou pomáhání vyjevuje, a pomocí sebereflexe a supervize napomáhat vývoji k lepšímu stavu, než je ten. současný.“³²

³² Kopřiva, K., Lidský vztah jako součást profese, Praha, nakladatelství Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0528-9, str. 54

5. Seznam použité literatury

- Čáp, J., Psychologie pro učitele: Praha, Nakladatelství Státní pedagogické nakladatelství, ISBN 14-225-87, 1987
- Deissler, H.H., Každodenní problémy v mateřské škole: Praha, Nakladatelství Portál, ISBN 80-7178-010-3, 1994
- Dunovský, J. a kolektiv, Sociální pediatrie - vybrané kapitoly: Praha, Nakladatelství Grada Publishing, ISBN 80-7169-629-3, 1999
- Geist, B., Sociologický slovník: Praha, Nakladatelství Victoria publishing, ISBN 80-85605-28-7, 1992
- Henriksen, J.O., Vetlesen, A.J., Blízke a vzdálené: Boskovice, Nakladatelství Boskovice, ISBN 80-85834-85-5, 2000
- Janovský, J., Etika pro pomáhající profese: Praha, Nakladatelství Triton, ISBN 80-7169-254-9, 2003
- Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: II. svazek: Praha, Nakladatelství Academia, 1984
- Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: IV. svazek: Praha, Nakladatelství Academia, 1986
- Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie ČSAV: V. svazek: Praha, Nakladatelství Academia, 1987
- Kopřiva, P., Nováčková, J., Nevolová, D., Kopřivová, T., Respektovat a být respektován: Kroměříž, Nakladatelství Spirála, ISBN 80-901873-7-4, 2007
- Kopřiva, K., Lidský vztah jako součást profese: Praha, Nakladatelství Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0528-9
- Martens, R., Úspěšný trenér: Praha, Nakladatelství Grada Publishing, ISBN 80-247-1011-0, 2006
- Nakonečný, M., Psychologie osobnosti: Praha, Nakladatelství Academia, ISBN 80-200-0525-0, 1995
- Synovský, J. a kolektiv, Sociální pediatrie vybrané kapitoly: Praha, Nakladatelství Grada Publishing, ISBN 80-7254-329-6, 1999
- Punch, K.F., Základy kvantitativního šetření: Praha, Nakladatelství Portál, ISBN 978-80-7367-381-9, 2008

- Reichel, J., Kapitoly metodologie sociálních výzkumů: Praha, Nakladatelství Grada, ISBN 978-80-247-3006-6, 2009
- Svobodová, E., Prosociální činnosti pro předškolní vzdělávání: Praha, Nakladatelství Raabe, ISBN 978-80-87553-64-0, 2012
- Výzkumný ústav pedagogický v Praze, Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání: Praha, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ISBN 80-87000-00-5, 2004